

to zachęcić go do opracowania słownika biograficznego nauczycieli pracujących w szkolnictwie powszechnym w powiecie tarnowskim w latach 1900-1939. Po opublikowaniu byłby to ważny przyczynek do analizy stanu nauczycielskiego na obszarze dzisiejszego województwa małopolskiego.

Pomijając drobne uchybienia wypada się zgodzić z autorem, że praca przedstawia w miarę całościowy obraz spraw związanych z tworzeniem się i funkcjonowaniem szkolnictwa powszechnego na terenie powiatu tarnowskiego, na tle działalności tego szkolnictwa w Okręgu Szkol-

nym Krakowskim, i dodać należy, że jest godna analizy czytelnicej.

Ryszard Ślęczka

¹ Z. Ruta, *Szkolnictwo powszechne, średnie ogólnokształcące i pedagogiczne w Tarnowie i powiecie tarnowskim*, [w:] *Tarnów. Dzieje miasta i regionu*, opracowanie zbiorowe pod red. Feliksa Kiryka, Zygmunta Ruty, T. II, Tarnów 1983, s. 548-618; W. Marmon, J. Ryś, *Szkolnictwo i kultura*, [w:] *Wierzchosławice. Dzieje wsi i gminy*, pod red. Feliksa Kiryka, Zygmunta Ruty, Kraków 1994; Cz. Sterkowicz, *Szkolnictwo jawne i tajne w powiecie tarnowskim w latach 1939-1945*, Tarnów 2001.

Elżbieta Magiera, *Wychowanie państwowe w szkolnictwie powszechnym Drugiej Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2003, ss. 227

Bibliografia historii oświaty w Polsce lat międzywojennych wzbogaciła się o nową, interesującą pozycję. Książka Pani Elżbiety Magier, dotycząca wychowania państwowego w szkolnictwie powszechnym Polski w czasach 20-lecia międzywojennego, jest 472 tomem serii *Rozprawy i Studia Uniwersytetu Szczecińskiego*.

Praca obejmuje jeden z przełomowych okresów w kształtowaniu się teorii i praktyki edukacyjnej w naszym kraju. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w roku 1918 szkolnictwo i wychowanie stanęło przed nowymi zadaniami. Tworzący się system oświatowy miał przede wszystkim wychować obywateli odrodzonego państwa, wspomóc proces narodowej integracji oraz nadrobić opóźnienia w kształceniu społeczeństwa i to w niezmiernie skomplikowanych warunkach społeczno-ekonomicznych ówczesnej rzeczywistości.

Autorka skoncentrowała swoją uwagę i podała szerokiej analizie działania w zakresie wychowania państwowego w latach 1926-1939, czyli od przewrotu majowego do wybuchu II wojny światowej. Jest to okres, w którym rzeczywistość obozu Marszałka J. Piłsudskiego upatrywali w państwie niezbędnej i jedynej formy istnienia narodu, traktowanego i rozumianego jako ogół mieszkańców państwa polskiego, związanych więzami obywatelstwa, myślących i działających kategoriami państwa i polskiej racji stanu (s. 7).

Przedmiotem badań E. Magier – jak sama zauważa – stały się zagadnienia mało opracowane lub wcale nie poruszane w dotychczas opublikowanych pracach z zakresu szkolnictwa powszechnego oraz metodyki wychowania państwowego¹. Tak zarysowany przedmiot badań wyznaczał cel pracy, który sprowadzał się do ukazania sposobów realizacji wychowania państwowego w szkolnictwie powszechnym w Drugiej Rzeczypospolitej. Wobec tak nakreślonego celu pracy, główny problem badawczy Autorka sprowadziła do pytania: Na czym polegało i w jaki sposób było realizowane wychowanie państwowe w szkolnictwie powszechnym Drugiej Rzeczypospolitej? Uszczegółowiając problematykę badawczą w swojej pracy E. Magiera skierowała swoją uwagę na: miejsce szkolnictwa powszechnego w systemie oświatowym tamtego okresu, rolę programów nauczania w ideologii wychowawczej sanacji, treści podręczników do szkół powszechnych i prasy młodzieżowej, metodykę wychowania państwowego, współpracę szkoły z domem rodzinnym oraz udział nauczycieli szkół powszechnych w realizacji wychowania państwowego (s. 10).

Aby odpowiedzieć na wszystkie pytania badawcze, Autorka przyjęła procedurę badawczą zmierzającą do odszukania i odczytania informacji ze źródeł, ich wewnętrznej i zewnętrznej

krytyki, następnie selekcji i porządkowania, a po ustaleniu faktów, łączenia ich w proces historyczny. Powstała w ten sposób monografia historyczno-pedagogiczna, której mocną stroną jest oparcie się na dużej ilości materiałów źródłowych archiwalnych, drukowanych i opracowań, jak: archiwalia w Archiwum Akt Nowych (Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Prezydium Rady Ministrów, Związku Harcerstwa Polskiego, Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej) i Archiwum ZG Związku Nauczycielstwa Polskiego, akty prawne publikowane w dziennikach urzędowych władz centralnych i terenowych okręgów szkolnych. Badaniami objęto plany i programy nauczania oraz podręczniki do szkół powszechnych, sprawozdania z działalności dydaktyczno-wychowawczej szkół powszechnych, prasę uczniowską (15 tytułów), prasę pedagogiczną i oświatową (blisko trzydzieści tytułów), opracowania zwarte z okresu międzywojennego dotyczące badanej problematyki oraz źródła pamiętnikarskie. Uzupełnieniem bazy źródłowej były liczne prace pedagogiczne poświęcone wychowaniu państwowemu, często wydawane w ramach bibliotek przez organizacje społeczne lub redakcje czasopism.

Konstrukcja pracy oparta jest na układzie chronologiczno-problemowym i zawiera pięć rozdziałów. W rozdziale pierwszym (s. 13-52), zatytułowanym: *Szkolnictwo powszechne w systemie oświatowo-wychowawczym sanacji*, Autorka przedstawia najpierw kierunki rozwoju oraz cechy konstytutywne wychowania państwowego w Drugiej Rzeczypospolitej, następnie charakteryzuje szkolnictwo powszechne w ustawie o ustroju szkolnictwa z 11 marca 1932 roku i kończy przedstawieniem zadań szkolnictwa powszechnego w zakresie wychowania państwowego.

Rozważania podjęte w tym rozdziale wyraźnie wskazują na znaczącą pozycję szkolnictwa powszechnego w systemie oświatowo-wychowawczym sanacji, która jednoznacznie uznała szkołę za główny ośrodek realizacji swego programu wychowawczego.

Jednocześnie ludzie związani z obozem rządzącym opracowali podstawy nowego oblicza ideowo-wychowawczego polskiego szkolnictwa, w tym także szkolnictwa powszechnego. Ustawa jędrzejowiczowska z 11 marca 1932 roku dała

podwaliny prawne dla realizacji koncepcji wychowania państwowego oraz nowego ustroju i organizacji szkolnictwa. Za główną drogę wdrażania i upowszechniania programu wychowawczego sanacji uznano szkolnictwo powszechne. Ukazane zostały także, w aspekcie wychowania państwowo-obywatelskiego, naczelnne zadania dla tego etapu edukacji.

Rozdział drugi (s. 53-92) nosi tytuł *Wychowanie państwowe w programie nauczania szkół powszechnych*. Czytelnik po lekturze tego rozdziału będzie pod wrażeniem logiki rozumowania i konsekwencji twórców reformy oświaty Drugiej Rzeczypospolitej. Idei wychowania państwowego zostało podporządkowane wychowanie i nauczanie. Wyraźne określenie celów pracy pedagogicznej w ścisłej łączności z tradycją narodową i państwową, czyniło ze szkoły powszechnej narzędzie scalające całe społeczeństwo. Godnym podkreślenia krokiem jest zwrócenie uwagi czytelnika na fakt oparcia tworzonych programów nauczania na przemyślanych podstawach psychologicznych i orientacji humanistycznej.

Po zreformowaniu programów nauczania konieczna była zmiana treści nauczania. Idąc tym tokiem myślenia, E. Magiera trzeci rozdział swojej pracy (s. 93-126) poświęciła analizie źródeł drukowanych – podręczników i prasy młodzieżowej. Nosi on tytuł: *Podręczniki szkolne i prasa młodzieżowa jako środki wdrażające wychowanie państwowe*.

Autorka ukazuje czytelnikowi najpierw treści wychowania państwowego zawarte w wybranych podręcznikach do szkół powszechnych, następnie unaocznia rolę prasy młodzieżowej w realizacji programu wychowawczego sanacji i kończy charakterystyką wybranych czasopism dla dzieci i młodzieży w świetle wychowania państwowego.

Dokonana analiza podręczników i czasopism szkolnych dla dzieci i młodzieży wyraźnie uwytkła podporządkowanie treści nauczania zawartych w podręcznikach szkolnych celom ideologii wychowawczej sanacji oraz uczynienie z prasy szkolnej instrumentu systemu wychowawczego obozu rządowego. Szczególnie znaczącą rolę w oddziaływaniu wychowawczym na dzieci i młodzież można przypisać takim czasopismom, jak: „Czyn Młodzieży Polskiego Czerwonego Krzyża”, „Orli Lot”, „Skaut” z dodatkiem „Leś-

ny Duszek” i „Zuch”, „Orlątko” czy „Moje Piśemko” i „Słonko”(s. 120 - 125).

Sposoby wyrabiania postaw ideowych dzieci i młodzieży szkół powszechnych w latach międzywojennych zostały scharakteryzowane w oddzielnym, czwartym rozdziale (s. 127 - 176), zatytułowanym: *Metodyka wychowania państwowego w szkolnictwie powszechnym Drugiej Rzeczypospolitej*. Stanowi on równocześnie doskonały materiał do refleksji pedagogicznej dla współczesnych nauczycieli i wychowawców.

Autorka przybliżając dzisiejszemu czytelnikowi Statut Publicznych Szkół Powszechnych Siedmioklasowych (s. 128 - 130), wskazuje równoległe ogólne założenia nauczania wychowującego, czyli zalecanej w tamtej rzeczywistości strategii dydaktycznej. Ponadto kreśli rolę i znaczenie różnych form, środków i metod wychowania państwowego. Kształtowaniu kierunkowych cech osobowości dzieci i młodzieży w procesie wychowania państwowego miały sprzyjać, obok nauczania wychowującego, prace na rzecz szkoły i domu, urządzanie świąt i uroczystości, organizowanie wycieczek szkolnych, udział w różnych związkach i organizacjach młodzieżowych, praca zespołowa w szkole i klasie, tworzenie odpowiedniego wystroju wewnętrznego i zewnętrznego szkoły, współdziałaniu domu i szkoły, tworzeniu klimatu wychowawczego szkoły i wiele innych. Jednocześnie nie trudno zauważyć, iż wdrażana ideologia miała wyraźnie polityczny charakter i dążyła do ideologizacji polskiego społeczeństwa.

Za praktyczne wdrażanie ideologii wychowawczej sanacji w szkolnictwie powszechnym odpowiedzialny był nauczyciel, dlatego też ostatni rozdział pracy (s. 177 - 203) Autorka zatytułowała: *Szkoła, dom i nauczyciel w ideologii wychowawczej sanacji*. Opierając się na licznych opracowaniach pedagogicznych dotyczących tego okresu ukazuje znaczenie współpracy domu rodzinnego ze szkołą. Zauważa fakt odwoływania się w tej kwestii do pedagogiki świata starożytnego, osiągnięć Komisji Edukacji Narodowej, doświadczeń krajów Europy i obu Ameryk. O wadze, jaką pedagodzy sanacyjni przywiązywali do współdziałania szkoły z domem najlepiej świadczy fakt umieszczenia stosownego zapisu w Statucie Publicznych Szkół Powszechnych (Paragraf 62, pkt. e). Nakazywał on szkole utrzymywać

stałą łączność z domem w celu zainteresowania i uświadamiania rodziców o pracy i dążeniach szkoły oraz wzajemnym informowaniu się o postępach i warunkach życia uczniów.

Rozwijaniu współpracy szkoły z domem rodzinnym miały sprzyjać różnorodne formy, takie jak: ogólne konferencje rodzicielskie danej szkoły, konferencje rodziców określonej klasy, imprezy urządzone przez szkołę czy klasę dla rodziców lub dla rodziców i dzieci, pobyty zaproszonych rodziców na lekcjach, doraźne pobyty rodziców w szkole, doraźne odwiedziny nauczycieli w domu ucznia, działalność organizacji rodzicielskich i uczniowskich, a także praca domowa uczniów.

Wcielać w życie ideały wychowania państwowego, zarówno w szkole, jak i w środowisku, miał – zdaniem sanacyjnych pedagogów, dobrze przygotowany nauczyciel. Jako urzędnik reprezentował on interesy państwa na zewnątrz miejsca pracy, czyli w środowisku lokalnym. To oni byli siłą napędową poczynań społeczno-kulturalnych w danym środowisku. Od nauczycieli wymagano wysokiego poziomu ideowego i naukowego, zaś opinie i oceny były formułowane w oparciu o „Instrukcję o kwalifikowaniu nauczycieli” z 26.01.1935 r.

Ostatni rozdział pracy wyraźnie ukazał wiazanie przez szkołę w procesie wychowania państwowego trzech czynników, tj.: uczniów, rodziców i nauczycieli. Każdy z czynników miał określone funkcje i zadania, a wszystko to miało na celu wdrażanie ideologii wychowawczej sanacji do praktyki oświatowej.

Pracę zamykają *Uwagi końcowe* (s. 204 - 210), zawierające podsumowanie i wnioski wypływające z przeprowadzonych badań. Dowiodły one, że system wychowania państwowego realizowany w szkolnictwie powszechnym posiadał szereg praktycznych osiągnięć, do których można zaliczyć:

- opracowanie nowoczesnych planów i programów nauczania;
- opracowanie i wprowadzenie do praktyki oświatowej nowych podręczników szkolnych dostosowanych do faz rozwoju dziecka i środowisk, w których miały być stosowane;
- rozwinięcie zajęć szkolnych i pozaszkolnych poprzez działalność organizacji młodzieżowych;
- otwarcie szkoły na środowisko lokalne oraz środowisko domu rodzinnego ucznia;

- włączenie rodziców do pracy wychowawczej szkoły;
- wypracowanie nowych metod, form i środków oddziaływania wychowawczego w procesie dydaktycznym, głównie poprzez pełnienie przez młodzież określonych ról społecznych (wprowadzanie nauczania wychowującego);
- stworzenie niepowtarzalnej atmosfery wychowawczej.

Elżbieta Magiera w oparciu o przeprowadzone badania stwierdza, iż szkolnictwo powszechne po 1932 roku stanowiło główną drogę ideologizacji polskiego społeczeństwa (s. 209).

Książka E. Magiery stanowi niewątpliwie cenną i interesującą pozycję, przydatną dla kandydatów na nauczycieli, studentów kierunków pedagogicznych, a przede wszystkim dla wszystkich nauczycieli-wychowawców oraz tych, którzy pragną modernizować polski system oświaty. Tworząc społeczeństwo obywatelskie, budując koncepcję wychowania obywatelskiego, próbując

ożywiać życie szkolne w dzisiejszych szkołach III RP, warto sięgnąć do bogatych osiągnięć oświatowo-wychowawczych Drugiej Rzeczypospolitej, ukazanych między innymi w komplementarnej i przedmiotowej monografii pt.: *Wychowanie państwowe w szkolnictwie powszechnym Drugiej Rzeczypospolitej*.

Andrzej Kusztelak

¹ Patrz m.in.: Trzebiatowski K.: *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1918-1932*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970; Bartnicka K.: *Wychowanie państwowe*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1972, t. XV; Iwanicki M.: *O ideowo-wychowawczym oddziaływaniu sanacji na młodzież szkolną i akademicką*, Siedlce 1986; Araszkiewicz W.F.: *Ideaty wychowawcze Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1978; Jakubiak K.: *Wychowanie państwowe jako ideologia wychowawcza sanacji*, Bydgoszcz 1994; Garbowska W.: *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1932-1939*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976; Sadowska J.: *Ku szkole na miarę Drugiej Rzeczypospolitej*, Białystok 2001 i inne.

Pädagogik Unter den Linden. Von der Gründung der Berliner Universität im Jahre 1810 bis zum Ende des 20. Jahrhunderts, Hrsg. Klaus-Peter Horn, Heidemarie Kemnitz, Palas Athene – Beiträge zur Universitäts- und Wirtschaftsgeschichte, Bd. 6, Stuttgart 2002, ss. 314

Książka, pod nietypowym tytułem *Pädagogik Unter den Linden* dotyczy historii pedagogiki w Uniwersytecie Humboldta w Berlinie, w okresie od jego założenia w 1810 roku do końca XX wieku. Przedstawiono, w niej prawie dwa wieki rozwoju tej dyscypliny¹. Jest dziełem zbiorowym, a redaktorzy² i autorzy³ przyjęli zasadę ukazania historii pedagogiki w perspektywie biograficznej, z niewielkimi odstępstwami na rzecz takich okresów w dziejach Niemiec, jak np. czasy narodowego socjalizmu i jego wpływ na sprawy nauki, a tym samym także pedagogiki. Jednak i tutaj jest to spojrzenie na historię ze wskazaniem na osoby działające w tym okresie.

W pracy zaprezentowano nazwiska, znane powszechnie w historii pedagogiki, takie jak: Friedrich Eduard Beneke, Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher, Friedrich Paulsen, Wilhelm Diel-

they, Eduard Spranger, ale i mniej znanych pedagogów, zasłużonych jedynie dla pedagogiki berlińskiej, czy też niemieckiej.

Publikację rozpoczyna *Wstęp* autorstwa K.-P. Horna i H. Kemnitz, w którym przedstawiono rys rozwoju pedagogiki berlińskiej w XIX i XX wieku.

Następnie zamieszczono pięć studiów prezentujących pedagogów działających w XIX wieku. I tak kolejno: artykuł redaktorki H. Kemnitz, poświęcony Johannowi Friedrichowi Wilhelmowi Himly, pierwszemu docentowi prywatnemu pedagogiki w tym Uniwersytecie (habilitowanemu w 1816 r.), który zaliczany jest do pestalocystów. Kolejny szkic, którego autorem jest Christoph Lüth, prezentuje Friedricha Schleiermachera (ur. we Wrocławiu w 1768 r.), teologa z wykształcenia, który uczestniczył przy zakładaniu nowego uniwersytetu w Berlinie. Powołany w 1810 roku